

- наук. конгр. укр. істориків. – Кам'янець-Подільський; К.; Нью-Йорк, 2006. – Т. 2. – С. 193-202.
8. Кнабе Г.С. Изменчивое соотношение двух постоянных характеристик человека / Г.С. Кнабе // Одиссей. Человек в истории. Личность и общество. – М. : Наука, 1990. – С. 10-12.
  9. Козлова Н. Социология повседневности: переоценка ценностей / Н. Козлова // Обществ. науки и современность. – 1992. – № 3. – С. 48-58.
  10. Коллінгвуд Р. Дж. Ідея історії. Автобіографія / Р.Дж. Коллінгвуд ; [пер. з англ. О. Мокровольського]. – К. : Основи, 1996. – 615 с.
  11. Неретина С.С. Через ідею діалога культур / С.С. Неретина // Одиссей. Человек в истории. Личность и общество. – М. : Наука, 1990. – С. 23-27.
  12. Пролеєв С.В. Духовність і буття людини / С.В. Пролеєв. – К. : Наук. думка, 1992. – 108 с.
  13. Табачковський В. Гуманізм та проблема діалогу культур / В. Табачковський // Філософ. думка. – 2001. – № 1. – С. 6-5.

The humanistic potential to study of history as one of methodological directions is explicated. Its possibilities for overcoming of the confrontation and moral alienation in the society are shown. The heuristic possibilities of intersubjective approach to study of history are connected with the rejection of mono-methodology in the favor of pluralism, that demonstrates multidimensionality and multiculturalism of historical being.

Key words: intersubjective approach, humanistic potential, history, methodology.

Отримано: 2.10.2011

УДК 323.15(470.62)(=161.2)«1920/1930»

І. А. Ісакова

ДІЯЛЬНІСТЬ ВИЩИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ І ПОЛІТИЧНОГО КЕРІВНИЦТВА УСРР ТА РСФРР В ОРГАНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ СЕРЕД УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ КУБАНІ 1920 – ПОЧ. 1930-х рр.

У статті висвітлюється діяльність вищих органів влади і політичного керівництва УСРР та РСФРР щодо національно-культурного розвитку українців Кубані у 1920-х-поч. 1930 рр. Акцентовується увага на спільних та відмінних формах взаємодії. Підкреслюється, що у цих процесах найбільшу активність проявляла українська сторона.

Ключові слова: політика «українізації», взаємовідносини, Народний Комісаріат освіти (НКО), культура, освіта, Російська Федерація, Кубань, Україна.

В умовах становлення української державності надзвичайно важливим є дослідження ще досі маловідомих сторінок історії, які з різних причин, як об'єктивних, так і суб'єктивних обходили своєю увагою історики. До таких відносяться проблеми національно-культурного розвитку українців, які проживають у Російській Федерації, зокрема Кубані. Зазначимо, що досить плідно працюють у цьому напрямку як окремі дослідники, так і наукові, частіше урядові і громадські установи. Серед українських дослідників

слід відзначити: Д. Білого [1], С. Зарембу [3], Ф. Заставного [4], Р. Коваля [5], Р. Польового [8], С. Сергійчука [9], О. Сушко [11], Н. Супрун-Яремко [20] та ін. Актуальні й новітні розвідки з цієї проблематики здійснюють співробітники Інституту історії НАН України, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, Інституту соціології НАН України, а також громадські організації, зокрема: Українська Весвітня Координаційна Рада (УВКР), Товариство зв'язків з українцями за межами України «Україна–Світ», «Четверта хвиля» та ін. У тих дослідженнях увага зосереджується на різних аспектах культурного життя українців Кубані, дотично висвітлюється діяльність вищих органів влади і політичного керівництва УСРР та РСФРР.

Автор даної статті має на меті розкрити національну політику вищого партійного керівництва УСРР та РСФРР, щодо культурно-освітньої роботи серед українського населення Кубані у 1920 – початку 1930 рр.

Зазначимо, що українська меншина 20-х – початку 30-х рр. ХХ століття в Російській Федерації була найбільш чисельна. Серед 50 мн. населення національних меншин – українці складали 8 мн. Найвище число їх було на Кубані, де за даними перепису 1926 року українці становили близько 61,5% [4, с.148]. Це створювало об'єктивні передумови для успішної реалізації політики коренізації, яку проголосила у сфері національного будівництва більшовицька влада у квітні 1923 року на XII з'їзді РКП(б). Основні напрями її вже на початку 1920-х років знайшли відображення у постановках і рішеннях вищого партійного та державного керівництва.

Так, у травні 1920 року Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет РСФРР приймає рішення про організацію Народного Комісаріату із справ національностей згідно яким при ньому засновувалися представництва різних національних меншостей, в тому числі української [1, с.66]. Сфера діяльності українського представництва полягала: у проведенні широкої культурно-просвітницької роботи серед українців, які мешкали на території РСФРР, забезпеченні викладання української мови в школах із компактним проживанням українського населення, інформуванні про життя українців уряду і громадськості.

Конкретно захист українського населення на терені РСФРР мали здійснювати українські відділи при губернських виконавчих комітетах, які існували як складові частини цих структур у місцевостях, де нараховувалося не менше 50 тис. українців. Якщо українці проживали в автономному формуванні, то разом із губернськими відділами засновувався обласний український відділ при Центральному органі республіки. Цей відділ мав керувати всією роботою серед українців цієї республіки. Одночасно з цим він взаємодіяв з Українським Представництвом при Народному Комісаріаті із справ національностей РСФРР. Запропоновано було відкрити – киргизський, башкирський, туркестанський, сибірський, далекосхідний, північнокавказький та 9 губернських відділів – курський, воронезький, донський, царицинський, са-

марський, брянський, гомельський та оренбурзький. Взагалі мало відкритись 26 українських відділів [1, с.67].

У жовтні 1920 р. в статті «Політика радянської влади з національного питання в Росії» Й. Сталін наголошував на необхідності «взаємної підтримки центральної Росії і її околиць», бо без цього «неможлива перемога революції, неможливо звільнення Росії від імперіалізму». Одночасно він наголошував на необхідності економічної взаємозалежності РСФРР і національних республік: «Центральна Росія, це вогнище світової революції, не може довго триматися без допомоги околиць, багатих сировиною, паливом, продуктами продовольства. Околиці Росії, у свою чергу, приречені на неминучу імперіалістичну кабалу без політичної, військової, організаційної допомоги більш розвиненої центральної Росії». Між тим, «щоб зміцнити цей союз, потрібно перш за все ліквідувати ту відчуженість і замкненість околиць, ту патріархальність і некультурність, ту недовіру до центру, які залишилися на околицях як спадщина звірячої політики царизму» [2, с.53].

Наступним етапом у розвитку національної політики був X з'їзд партії в березні 1921 р., де з доповіддю з національного питання виступив Й. Сталін. У тезах до X з'їзду в якості одного із завдань РКП(б) він вказував: «а) розвинути і зміцнити у себе радянську державність у формах, відповідних національній зовнішності цих народів, б) поставити у себе діючі на рідній мові суд, адміністрацію, органи господарства, органи влади, до яких входили б місцеві люди, які знають побут і психологію місцевого населення; в) розвинути у себе пресу, школу, театр, клубне справу і взагалі культурно-освітні установи на рідній мові». Дане положення, поряд із вказівкою на небезпеку «спотворень політики партії в національному питанні» як у бік «великодержавності, колонізаторства, великоросійського шовінізму», так і в бік «буржуазно-демократичного націоналізму», було одним з головних принципів курсу РКП(б) у національному питанні і надалі склало основу для політики коренізації партійного і радянського апарату в національних республіках [2, с.55].

У 1923 році XII з'їзд РКП(б) проголосив політику «коренізації». Відповідно до його рішень ЦК РКП(б) намітив ряд заходів з коренізації. У документі під назвою «Заходи щодо проведення в життя постанов з національного питання, прийнятих XII з'їздом і національним нарадою» йдеться про обов'язкове викаднання національних мов як у республіканських радпартшколах, так і «в усіх без винятку навчальних закладах національних областей і республік», про надання «достатньої кількості місць» на робітфаках вузів національних республік і областей представникам «корінної національності», про систематичне субсидування національних газет через їх «неможливості негайного переходу на госпрозрахунок». Встановлювалося правило, згідно з яким «у кожному основному відділі Обкому мав бути працівник місцевої національності» [2, с.56].

В цих постановках окреслювались загальні плани роботи, щодо запровадження національної політики, та все ж поза увагою залишалось культурне життя українців, які проживали на території

РСФРР про що свідчить виступ М. Скрипника на XII з'їзді РКП(б), в якому він акцентував увагу на національно-культурній та партійній роботі серед українців на території РСФРР. «З 7 мільйонів українського населення, що становлять собою в деяких місцях на 40-50%, а в деяких місцях 70% найбідніше селянство. Всього діє 500 шкіл з українською мовою викладання та тільки 2 технікуми типу середніх шкіл, отже існування і цих шкіл стоїть під знаком питання. Я не припускаю, щоб такий відсоток шкіл задовольняв культурно-освітні потреби цього українського населення і щоб його можна було вважати за достатній. Ніяка робота не проводиться і по партійній лінії. Коли Агітпроп ЦК РКП запитав губкомі, то лише Саратовський і Самарський губкоми визнали за потрібне проводити таку роботу українською мовою. Воронежський губком заявляв, що організація української секції недоцільна, Курський вважав її цілком зайвою, а Кубанський взагалі не дав відповіді [7, с.379]. Число українців, що проживають на території РСФРР, свідчило про те, що потрібно проводити роботу мовою місцевого населення. Виникає проблема з браком робітників, що змогли б провести роботу українською мовою» [7, с.370].

На підтвердження критичних зауважень висловлених М. Скрипником на початку 20-х рр. конкретних заходів щодо задоволення культурно-освітніх потреб українців на Кубані практично не проводилось. Причиною цього було те, що місцева влада не розгорнула належної роботи, таке становище пояснювалось інертністю органів народ освіти, відсутністю чітких директив з центру, роз'яснювальної кампанії, відсутністю уваги до національного питання, що можна характеризувати як великоросійський шовінізм у реальності.

Так, 25-30 квітня 1925 року у Москві відбулася нарада представників високого рівня більшості республік СРСР для обговорення питань національно-культурного розвитку білоруської та української національних меншостей, які проживають на території РСФРР [14, арк.1].

За результатами її роботи була прийнята резолюція «Досвід роботи України, Білорусії і Кубанської округи з переведу українських і білоруських шкіл на рідну мову викладання». Для українізації мережі народ освіти пропонувався ряд конкретних заходів, серед яких впровадження в губерніях та округах у найближчі терміни конкретних статистичних підрахунків наявності українського населення і його потреб у рідній школі, для вчителів українських шкіл створювати спецкурси для вивчення українознавства, НКО РСФРР пропонувавалось домовитись з НКО УСРР про підготовку у вузах України працівників для українських освітніх закладів РСФРР, у школах II ст. вводити викладання українознавства як обов'язкового предмету [14, арк.35].

Планувалось також створення позашкільних українських закладів, вчительських гуртків, проведення українських вчительських конференцій, з'їздів тощо. Створення школи селянської молоді, організація при вузах і технікумах РСФРР кафедр українознавства при робфаках – українських відділень, лік. пунк-

тів, учительських курсів, українських відділів при радпартшколах, фонду інвентаризації хат-читалень, забезпечення українського населення українською літературою, підручниками газетами та журналами. З метою пропаганди освіти рідною мовою визнавалось за необхідне на з'їздах, конференціях, засіданнях роз'яснювати національну політику радянської влади. НКО РСФРР пропонувалось підтримувати тісні зв'язки НКО України з метою вивчення конкретного досвіду українізації [14, арк.38].

Проведення цієї наради показало, що українське питання на теренах більшості республік СРСР набирає ваги і потребує вирішення з боку вищих державних органів. Вперше у резолюціях цієї наради ми бачимо заклик до партійних, профспілкових органів взяти активнішу участь у вирішенні українського питання. На основі рішень наради були прийняті важливі постанови як з боку вищих керівних органів в Україні, так і в Російській Федерації.

Зокрема, у Президії ЦВК СРСР розглядалося питання про культурне становище нацменшостей. 12 червня 1925 року було розглянуто проект постанови «Про заходи забезпечення прав національних меншостей», яку опрацювала спеціальна комісія у складі М. Калініна, Ю. Ларіна, Ф. Кона [1, с.70].

Проект передбачив досить широкий комплекс заходів, які повинні були забезпечити нормальний національно-культурний розвиток нацменшостей населення в СРСР. Серед них декларувалось виділення національно-територіальних адміністративних одиниць (сілярд тощо), функціонування рідної мови для більшості населення у веденні справ, документації, наявність права представникам нацменшостей користуватися рідною мовою в офіційних установах і на виробництві за порушення цього права передбачалася карна відповідальність. Визнавалось також за необхідне розробити питання про створення при ЦВК СРСР комісії нацменшостей [1, с.71].

Цей проект був надісланий в Україну та розглянутий на засіданні ЦК Нацмен при ВУЦВК від 24 червня 1925 року. У резолюції по ньому було вирішено, що проект не торкається всіх необхідних заходів по забезпеченню прав нацменшостей, і було вирішено доробити і доповнити його.

Враховуючи цей проект, а також, головним чином доповідь заступника Народного комісара освіти І. Сологуба про національно-культурне становище українців РСФРР, Президія ВУЦВК видала постанову «Про просвітницьку роботу серед українського населення РСФРР». Ця постанова була опрацьована на засіданні президії ВУЦВК, під головуванням М. Лобанова 19 серпня 1925 року. У постанові зазначалось, що рішення XII з'їзду РКП про правильне вирішення національного питання майже не торкнулося багатомільйонного українського населення РСФРР. Виходячи з цього, ВУЦВК постановив звернутися до ЦВК СРСР з проханням провести наступні заходи: негайно розпочати відокремлення в окремі українські національно-територіальні одиниці села, станиці, волості, повіти та області з переважною більшістю українського

населення, в цих одиницях провести українізацію радапарату, перевести всю культосвітню роботу в школах, дитячих будинках, політустановах на українську мову, організувати короточасні курси для вчителів-українців у вузах Кубані, Сибіру, Туркестану, створити українські кафедри, а в центрах республік з українським населенням відкрити українські інститути народознавства, профшколи. Студентів-українців з Росії у вузах України забезпечити стипендією. Сприяти на державному рівні створенню українських культурно-мистецьких об'єднань, театрів, бібліотек, музеїв, хат-читалень, лікпунктів, доручити Держвидаву РСФРР випустити українською мовою необхідну кількість підручників та методичних посібників [14, арк.156].

Для проведення цієї конкретної роботи Народному комісаріату освіти РСФРР пропонувалося асигнувати спеціальні кошти як по державному, так і місцевих бюджетах. Зі свого боку НКО України зобов'язувався: закріпити за студентами-українцями з Росії у своїх вузах певну кількість стипендій; за потребою надсилати представників наукових кадрів України; відряджати за бажанням українського населення українські театри (театр ім. І. Франка, «Березіль», хорові та музичні капели, кінофільми); НКО УСРР організувати тісний зв'язок з культурно-просвітницькими установами РСФРР; влаштовувати науково-методичні наради, екскурсії та інспекторські обстеження [1, с.72].

Як бачимо, пропозиції українського уряду за умов їх виконання могли привести до реальних наслідків, які могли забезпечити національно-культурний розвиток українців у РСФРР. Але з усіх запропонованих пунктів були виконані лише деякі, і в першу чергу ті, які повинна була виконати УСРР. Щодо інших пунктів, то виконувались лише ті, які торкалися розвитку освіти.

У 1925 році Північно-Кавказьке Крайово дає детальну директиву з конкретними завданнями з питань українізації шкіл і мережі культосвітніх установ. Надзвичайно великий вплив на розвиток українізації на Північному Кавказі зробила вчительська конференція Слов'янського, Стебликівського і Темрюкського районів Кубанського округу, яка відбулася 9-12 січня 1926 року. Її резолюції «Українізація на Кубані», «Про роботу хат-читалень станиці Полтавської», «Про роботу дослідно-показової школи Кубанського українського Педтехнікуму за 1-й семестр» і «Про роботу Українських секцій педколективів» отримали схвалення в регіоні [12, с.1].

На засіданні бюро Кубанського окружного комітету ВКП(б), яке відбулося 3 липня 1926 року, було затверджено загальний перспективний план українізації Кубанського округу. Українізація мала проводитись у тих станицях, в яких українці становили більшість [19, арк.69]. В серпні цього ж року Крайово видає знаменитий, у своєму роді, лист – циркуляр, по суті зводить нанівець напрацьовану роботу в справі українізації, бо на місцях зрозуміли її, як заборону українізації. Ось зміст цього циркуляру «згідно з розпорядженням Крайового Виконавчого Комітету пропонується Вам припинити українізацію шкіл довіреного вам округу, надалі

до розгляду цього питання спеціально створюється для цієї мети в краї комісія та розпорядження. Українізувати дозволяється тільки ті школи, батьки яких самі добровільно цього побажають. Підписали: Ємельянов та Гарютін» [18, арк.17]. Але комісія яка працювала на Кубані у 1928 році з'ясувала, що це розпорядження було повідомлено Ємельянову в усній формі завідуючим Крайвно Малишевим, який посилався на усне розпорядження Богданова. Ніяких письмових документів з цього приводу не було. Таким чином, виходить, що, циркуляр який став поворотним пунктом у питанні українізації, прийнятий на основі усних розпоряджень. До такого висновку приводить документ, який взятий із доповідної записки виконуючого обов'язки завідуючого Крайвно від 16 серпня 1926 року після розповсюдження даного циркуляру. «Додаючи при цьому копію розпорядження Крайвно по питанню українізації шкіл, які обслуговують українське населення, направлено Кубанському та іншим округам Краю. Крайвно повідомляє, що в роботі проведеної серед українського населення на рідній мові є відомі нам постанови: 2-ї Кубанської окружної партконференції, постановова Бюро Кубанського окружного комітету та Колегії АПО Крайкому [13, арк.19].

За свідченням, «у 1926 році проводилась часткова робота з переведу шкіл на українську мову переважно в Кубанському окрузі. Робота проводилась за планом і ніяких конфліктів з населенням на цьому ґрунті не виникало, але можливо, що на місцях мали місце випадки непорозуміння з окремими громадянами, однак до Крайвно ніяких матеріалів з цього питання не надходило. В цей же час в Крайвно ніяких спеціальних розпоряджень, направлених на українізацію Краю не видавалось» [13, арк.20] З цього документу можна зробити висновок, що Крайвно не дає ніякого виправдання появі і змісту цього циркуляру, який зробив різкий поворот у проведених політики українізації.

Велика кількість шкіл і культурно-освітніх установ знову перейшли на російську мову. Пішли розмови всюди про те, що українізація надумане питання, і не потрібне. При чому, спотворене проведення українізації, коливання керівництва в цій справі крайових органів – визнавши в деяких українських селах постанову про недоцільність проведення українізації. У той же час в українських станицях ходили думки, що українізація – річ потрібна і необхідна. Сотні листів сількорів українських газет скаржилися на неувагу до українського питання місцевих органів влади. Нерідко дуже різко характеризували ставлення до цієї справи радянських органів, десятки листів вчителів, ряд постанов, які не зустрічали підтримки згори [18, арк.18].

Рішення про початок проведення українізації радянського апарату в українських районах було прийняте на рівні Північно-Кавказького комітету ВКП(б) у листопаді 1926 року. Курс на вже розпочату українізацію партійної роботи підтвердила нарада секретарів українських секцій райкомів Кубанського округу в березні 1927 року.

У зв'язку з неодноразовими заявами, що надходили до НКО та до редакції центральних українських часописів з різних регіонів РСФРР про ігнорування та неухважне ставлення місцевих органів Наросвіти до культурних проблем українського населення. НКО УСРР вживає заходи у 1927 р. щодо покращення становища українців, які проживали на території інших союзних республік. Конкретно ця робота виражалась у наступному: при розподілі абітурієнтів вузів УСРР, переважно педагогічних, передбачалося виділяти щорічно, по згоді з НКО відповідних республік, певної кількості працівників для українських культосвітніх установ, щоб поліпшити їх роботу у справі підготовки робітників освіти для українських установ [15, арк.192]. Була заброньована певна кількість місць у вузах УСРР усіх типів для українців з інших союзних республік, забезпеченням їх стипендіями за рахунок республік, які їх командували, та за рахунок стипендіального фонду УСРР. Було запропоновано Державному видавництву України та іншим видавництвам України організувати за погодженням з НКО відповідних республік продаж української літератури в місцевостях скупчення компактних мас українського населення, а також передбачати в своїх видавничих планах видання літератури українських авторів інших республік. Редакціям усіх науково-літературних і педагогічних журналів рекомендувалося залучити до участі в своїх журналах українських кореспондентів із РСФРР та інших республік. Укрнауці, зокрема ВУАН, необхідно було передбачити у своїх планах науково-дослідницьку роботу в справі вивчення історії, діалектів, побуту та економіки українців, котрі жили за межами УСРР. Ставилося завдання забронювати на Всеукраїнських з'їздах, що їх скликає НКО УСРР певну кількість місць для працівників освіти-українців інших союзних республік. НКО УСРР повинен був брати участь в усіх з'їздах та нарадах по справах культосвітньої роботи серед українців, що їх буде скликано НКО відповідних союзних республік, щоб ознайомити населення УСРР зі станом роботи серед українського населення інших республік на сторінках усіх періодичних та щоденних українських виданнях систематично висвітлювати питання освітньої роботи серед українців, для чого відвести в пресі окремі сторінки. Також вживалися заходи до розповсюдження української преси серед українського населення для ознайомлення його зі станом культурного процесу в Україні та завданнями й перспективами в цій справі [15, арк.293].

Питання українізації було одним із головних і у роботі комісії ЦВК, яка обстежувала Північний Кавказ в 1928 році. Із зібраних комісією матеріалів, з'ясувалось, що керівники місцевої влади негативно сприймали політику українізації і пояснювали це наступним: кубанська мова – це особлива мова, яка нічого спільного з мовою України немає, що українське населення відмовляється від українізації, так як воно асимілювалося і знає російську мову краще, ніж українську і, що українізація може викликати стану ворожнечу [13, арк.16].

Враховуючи таку постановку питання комісія вивчала основну лінію в цьому питанні керівних органів краю, зокрема за-

слухали думку місцевого населення, думку фахівців: українознавців, вчителів, політичних і громадських діячів, які добре знайомі з місцевими умовами на Кубані, а також відвідали станичні органи управління і заклади освіти [13, арк.16].

Було з'ясовано, що невдачі проведення політики українізації пояснюються відсутністю чіткої позиції місцевого керівництва в самій оцінці необхідності проведення українізації та в самих методах її проведення.

Комісія збрала досить цінний матеріал, на основі якого Колегія НКО прийняла 14 червня 1926 року постанову, де зокрема зазначалося: «Визнати, що матеріали обслідування підтверджують позицію НКО в справі переходу на рідну мову освітніх установ та радянського апарату по відношенню до українського населення Кубані; констатувати, що Північно-Кавказький Крайвно та Кубанський ОкрВНО не провели належної роботи, по переводу освітніх установ на українську мову. Потрібно заслухати пояснення в цій справі керівників цих ВНО» [13, арк.16]. Пропозиції цієї комісії, прийняття крайовим виконкомом в значній частині не виконані, а частина виконувалась з великим запізненням.

7 липня 1929 року бюро Кубанського окружного комітету ВКП(б) прийняв рішення про українізацію 12 районів Кубанського округу: 1927-1929 рр. Канівський – 84% українського населення, Краснодарський – 83%, Слов'янський – 69,1%; 1929-1930 рр. Павловський – 83%, Брюховецький – 82,8, Тимашовський – 81,5, Приморсько-Ахтарський – 76,7; 1930-1931 рр. Абінський – 74,6%, Кореновський – 64,9%, Горячеключський – 63,8%, Сіверський – 63,5%, Темрюкський – 74%. Бюро також постановило «розробити план переводу роботи парторганізацій на українську мову, організувати підготовку і перепідготовку працівників для виконання поставленої мети» [19, арк.75].

Саме тут українізація значно випереджала затверджений план та 10 грудня, коли на політбюро ЦК ВКП(б) обговорювалося питання про хлібозаготівлі в УСРР, на Північному Кавказі і в Західній області, Й. Сталін раптом відхилився від теми і почав звинувачувати М. Скрипника в пропаганді воз'єднання Кубані з УСРР і у зв'язках з націоналістичними елементами. Прийнята після цього засідання політбюро ЦК постановою ЦК ВКП(б) «Про хлібозаготівлі на Україні, Північному Кавказі та у Західній області» від 14 грудня 1932 року стосувалась не стільки заготівель, скільки національної політики Кремля. Грудневими постановами 1932 року політика українізації за межами УСРР припинялася [6, с.320].

Таким чином, діяльність вищих органів влади УСРР і РСФРР щодо культурно-освітньої робота серед українського населення Кубані на початку 1920-х років зосереджувалась на виробленні конкретних рішень і постанов в національному питанні. Першим і основним кроком стали рішення XII з'їзду РКП(б), яким було взято курс на «українізацію». Незважаючи на суперечності між державними органами УСРР та РСФРР, які гальмували культурно-освітній розвиток українців на Кубані, українська меншина краю

все таки, попри тривале проживання в іншомовному оточенні, не втратила здатності до самоідентифікації. Вже на початок 1930-х рр. державні органи УСРР та РСФРР виробили спільну стратегію культурного розвитку серед українців Кубані. Як засвідчив подальший перебіг подій усе це було явищем тимчасовим – почався зворотній процес – згорання українізації. Першим кроком у цьому стали грудневі рішення політбюро ЦК ВКП(б) 1932 року. У контексті цих рішень національно-культурне життя українців Кубані було згорнуте і політика коренізації трансформувалась у політику формування єдиної нації.

Список використаних джерел:

1. Білий Д.Д. Національно-культурний розвиток українського населення Кубані 1921-1932 рр. : дис. канд. іст. наук : спец. 07.00.02 / Дмитро Дмитрович Білий. – Донецьк, 1994. – 178 с.
2. Борисенко Е. Феномен советской украинизации 1920-1930-е годы / Е. Борисенко. – М., 2006.
3. Заремба С. З національно-культурного життя українців на Кубані 20-30 рр. XX ст. / С. Заремба // Київська старовина. – 1993. – №1. – С. 94-104.
4. Заставний Ф.Д. Українська діаспора (розселення українців у зарубіжних країнах) / Ф.Д. Заставний. – Львів : Світ, 1991.
5. Коваль Р. Нариси з історії Кубані / Р. Коваль. – К., 2004.
6. Кульчицький С. В. Голодомор 1932-1933 рр. на Кубані / С.В. Кульчицький // Кубань-Україна: вопросы историко-культурного взаимодействия. – Краснодар : ООО «Картика», 2008. – Вып. 3. – С. 312-322.
7. Литвин В.М. Історія України (у 3-х томах) / В.М. Литвин. – К. : Вид. дім «Альтернативи», 2005. – Т. 3. – 832 с.
8. Польовий Р. Кубанська Україна / Р. Польовий. – К. : Діокор, 2004. – 304 с.
9. Сергійчук В.І. «Українізація Росії». Політичне ошуканство українців російською більшовицькою владою в 1923-1932 роках / В.І. Сергійчук. – К. : Укр. видав. спілка, 2000. – 336 с.
10. Скрипник М. Статті й промови / М. Скрипник. – Харків, 1931. – Т.П. – Ч.1.
11. Сушко О.В. Політика коренізації і українська діаспора Російської Федерації у 20-30-х рр. XX ст.: спроба постановки проблем / О.В. Сушко // Наук. праці Кам.-Под. держ. пед. уні-ту : Іст. науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2002. – Т. 8(10). – С. 373-386.
12. Украинский язык и украинизация на Кубани 1920-30 годы. – Режим доступу: <http://www.protichka.narod.ru/history/ukr.html>.
13. ЦДАВО України. – Ф.1. – Оп.2. – Спр. 3801.
14. Там само. – Ф. 1. – Оп. 4. – Спр. 616.
15. Там само. – Ф. 166. – Оп. 5. – Спр. 16.
16. Там само. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 10836.
17. Там само. – Ф. 3968. – Оп. 1. – Спр. 82.
18. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2228.
19. Там само. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2894.
20. Яремко Н.О. Народнописенна культура українців Кубані (на матеріалі польових досліджень історичної Чорноморії) : дис. д-ра мистецтвознавства: 17.00.03 / Н.О. Яремко. – Харків, 2006. – 470 с.

The article deals with the activities of higher authorities and political leadership of the SSR and the RSFSR concerning the national and cultural development of the Ukrainians of Kuban in 1920-early 1930's. The

common and different forms of interaction are focused. It is emphasized that the Ukrainians showed the greatest activity in these processes.

Key words: *policy of "Ukrainization", relationships, the People's Commissariat of Education (NPO), culture, education, Russian Federation, Kuban, Ukraine.*

Отримано: 11.09.2011

УДК 378.6:358.2(477.43)«19»

Р. А. Колос

КУЗНЯ ВІЙСЬКОВИХ ІНЖЕНЕРІВ У КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ В 70-х—90-х рр. ХХ ст.: ВІХІ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ

У статті розкриті етапи становлення і розвитку навчально-матеріальної бази, особливості організаційно-навчальної та громадсько-виховної роботи в Кам'янець-Подільському вищому військово-інженерному командному училищі ім. маршала інженерних військ В.К. Харченка в 70-х – 90-х рр. ХХ ст. і підкреслена роль у цьому керівників і викладачів.

Ключові слова: *Кам'янець-Подільський вище військово-інженерне командне училище, курсанти, підготовка, військові інженери, випуск.*

У наш час величезне значення посідає безпека України, що базується передусім на Збройних силах і функціонуванні ефективної системи підготовки офіцерських кадрів. Сучасний розвиток й удосконалення навчально-виховного процесу у вітчизняних військових навчальних закладах опираються на багатолітній досвід. Цим пояснюється не тільки актуальність, а й практичне значення дослідження означеної проблеми.

Висвітленням системи підготовки військових кадрів займалися такі відомі вчені, як М.І. Рибак, В.А. Колеснік, М.І. Нещадим, М.І. Голик та інші. Окремі аспекти цього питання знайшли відображення в працях військових педагогів і психологів М.І. Драгомирова [20], Б.М. Маношнікова, О.В. Барабанщикова [23], В.І. Вдовюка [17], П.М. Городова [34], О.М. Данченка [19], В.П. Іванова [21], Ф.П. Тонких [22] тощо. Проте історія підготовки офіцерських інженерних кадрів у Кам'янці-Подільському впродовж 70-х – 90-х рр. ХХ ст. поки що в науковій літературі не розкрита. Це обумовлює потребу комплексного дослідження та висвітлення проблеми. Враховуючи можливості статті, ми не ставимо завдання вичерпно висвітлити всю систему підготовки, а лише основні етапи діяльності.

Як відомо, в другій половині 60-х рр. ХХ ст. протистояння держав Варшавського договору і НАТО досягло свого апогею. Керівництво СРСР розцінювало це як зростання реальної військової загрози для країни. Це, в свою чергу, викликало необхідність зміцнення Збройних Сил, зокрема посилення їх новими офіцерами інженерного спрямування. За цих умов було створене військово-інженерне училище у м. Кам'янці-Подільському в